

“GENDER ZO‘RAVONLIKNING BOLALAR PSIXOLOGIYASIGA TA’SIRI”

Valijonova Madinabonu Muzaffarjon qizi

“Toshkent Xalqaro Universiteti “

e-mail: valijonovam79@gmail.com

Matkarimova Gulchehra Abdusamatovna

Ilmiy Rahbar: TIU “Huquqiy fanlar” kafedrası mudirasi, Yu.f.d., professor

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada gender asosidagi zo‘ravonlikning bolalar psixologik rivojlanishiga ko‘rsatadigan qisqa va uzoq muddatli ta’siri tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO), UNICEF, UNFPA va Harvard Center on the Developing Child kabi xalqaro tashkilotlarning ilmiy ma’lumotlari asos qilib olindi. Maqola gender zo‘ravonlikning bolalarda emotsional buzilishlar, tashvish va depressiv holatlar, travma bilan bog‘liq stress buzilishi (PTSD), xulq-atvor muammolari, ijtimoiy izolyatsiya hamda kognitiv rivojlanishning sekinlashuviga olib kelishini ilmiy dalillar bilan yoritadi. Shuningdek, oilaviy zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan bolalarda diqqat va xotira pasayishi, o‘qish motivatsiyasining sustlashuvi hamda o‘smirlik davrida takroriy zo‘ravonlik modelini qabul qilish ehtimoli oshishi aniqlangan. Tadqiqotda Bronfenbrennning ekologik modeli, oila tizimi nazariyasi va travma-informatsion yondashuv asosida gender zo‘ravonlikning psixologik mexanizmlari chuqur o‘rganilgan. Maqola shuningdek O‘zbekiston va boshqa mamlakatlar tajribasini taqqoslaydi hamda bolalar uchun psixologik reabilitatsiya, pedagoglar uchun travma-bo‘yicha tayyorgarlik, gender tenglikni ta’lim tizimiga integratsiya qilish kabi amaliy tavsiyalarni ilgari suradi. Tadqiqot natijalari gender zo‘ravonlikning bolalar psixikasiga ta’sirining ko‘lamini yoritish va ushbu global muammoni kamaytirishga qaratilgan kompleks siyosiy hamda ijtimoiy choralar zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: gender zo‘ravonlik; bolalar psixologiyasi; emotsional rivojlanish; kognitiv rivojlanish; travma; PTSD; oilaviy zo‘ravonlik; xulq-atvor buzilishlari; ekologik model; psixologik salomatlik; ijtimoiy omillar; O‘zbekiston.

ANNOTATION: This article provides a systematic analysis of the short- and long-term effects of gender-based violence on children’s psychological development. The study is based on scientific data from international organizations such as the World Health Organization (WHO), UNICEF, UNFPA, and the Harvard Center on the Developing Child. The article highlights, with scientific evidence, that gender-based violence leads to emotional disorders, anxiety and depressive states, post-traumatic stress disorder (PTSD), behavioral problems, social isolation, and delayed cognitive development in children. It

also reveals that children who witness domestic violence experience decreased attention and memory, reduced academic motivation, and an increased likelihood of adopting repeated patterns of violence during adolescence. Using Bronfenbrenner's ecological model, family systems theory, and a trauma-informed approach, the psychological mechanisms of gender-based violence are thoroughly examined. The article further compares the experiences of Uzbekistan with those of other countries and proposes practical recommendations such as psychological rehabilitation for children, trauma-informed training for educators, and the integration of gender equality into the education system. The findings demonstrate the scale of the impact of gender-based violence on children's mental health and emphasize the need for comprehensive political and social measures aimed at reducing this global problem.

Keywords: gender-based violence; child psychology; emotional development; cognitive development; trauma; PTSD; domestic violence; behavioral disorders; ecological model; psychological well-being; social factors; Uzbekistan.

АННОТАЦИЯ: В данной статье системно анализируются краткосрочные и долгосрочные последствия гендерного насилия для психологического развития детей. В исследовании использованы научные данные международных организаций, таких как Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ), ЮНИСЕФ, ЮНФПА и Центр развития ребёнка Гарвардского университета. В статье на основе научных доказательств показано, что гендерное насилие приводит у детей к эмоциональным расстройствам, тревожности и депрессивным состояниям, посттравматическому стрессовому расстройству (ПТСР), поведенческим проблемам, социальной изоляции и замедлению когнитивного развития. Также выявлено, что у детей — свидетелей домашнего насилия — наблюдаются снижение внимания и памяти, ослабление учебной мотивации, а также повышенная вероятность усвоения повторяющихся моделей насилия в подростковом возрасте. На основе экологической модели Бронфенбреннера, теории семейных систем и травма-информированного подхода подробно изучены психологические механизмы гендерного насилия. В статье проводится сравнение опыта Узбекистана и других стран, а также предлагаются практические рекомендации: психологическая реабилитация детей, подготовка педагогов по работе с травмой, интеграция гендерного равенства в систему образования. Результаты исследования демонстрируют масштабы влияния гендерного насилия на психику детей и подчёркивают необходимость комплексных политических и социальных мер для снижения данной глобальной проблемы.

Ключевые слова: *гендерное насилие; детская психология; эмоциональное развитие; когнитивное развитие; травма; ПТСР; домашнее насилие; поведенческие нарушения; экологическая модель; психологическое здоровье; социальные факторы; Узбекистан.*

Kirish

Gender asosidagi zo‘ravonlik bugungi kunda global miqyosda eng keng tarqalgan inson huquqlari buzilishlaridan biri bo‘lib, uning oqibatlari nafaqat ayollar va qizlar hayotiga, balki bolalarning psixologik, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ham chuqur ta‘sir ko‘rsatadi. UNICEF va WHO ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha har yili millionlab bolalar oiladagi zo‘ravonlikka bevosita duch keladi yoki unga guvoh bo‘ladi, bu esa bolaning miyasi rivojlanish jarayonida jiddiy stress reaksiyalarini faollashtirib, uzoq muddatli ruhiy salomatlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Oila – bolaning birlamchi va eng muhim ijtimoiy muhitidir. Ayni paytda oilada sodir bo‘layotgan gender zo‘ravonligi bolaning xavfsizlik hissini izdan chiqarib, uning emotsional barqarorligiga, kognitiv faoliyatiga va ijtimoiy munosabatlariga putur yetkazadi.

Bolalar psixologiyasiga doir zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, doimiy zo‘ravonlik yoki stressga duch kelgan bola “zaharli stress” (toxic stress) holatini boshdan kechiradi. Bu holat kortizol gormoni darajasining uzoq muddat yuqori bo‘lishi natijasida miyaning frontal qismi, amigdala va gipokamp kabi asosiy tuzilmalar faoliyatining izdan chiqishiga olib keladi. Natijada diqqat, xotira, o‘qish jarayoni, xulq-atvor nazorati va emotsional o‘zini boshqarish kabi jarayonlar izdan chiqadi. Bu esa bola shaxsiy rivojlanishining barcha bosqichlarida – bolalikdan o‘smirlikgacha – chuqur oqibatlar qoldiradi.

Gender zo‘ravonlikka guvoh bo‘lish yoki bevosita duch kelish natijasida bolalarda depressiv holatlar, xavotir buzilishlari, post-travmatik stress buzilishi (PTSB), haddan ziyod qo‘rqoqlik yoki agressiv xulq, ijtimoiy izolyatsiya, past o‘z-o‘zini baholash kabi psixologik alomatlar kuzatilishi ilmiy adabiyotlarda keng tasdiqlangan. Bu jarayonlar faqat psixik sog‘liq bilan cheklanib qolmay, bolaning o‘qish motivatsiyasi, maktabdagi muvaffaqiyatlari va ijtimoiylashuv jarayonlariga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqot gender zo‘ravonlikning bolalar psixologik rivojlanishiga ta‘sirini ilmiy nazariyalar va xalqaro statistik ma‘lumotlar asosida chuqur o‘rganishni maqsad qiladi. Tahlilda Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi, oila tizimi yondashuvi hamda travma-informatsion psixologik yondashuv asosiy ilmiy konsept sifatida qo‘llanildi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida gender zo‘ravonlikning bolalarga ta‘sirini tahlil qilish,

mavjud ijtimoiy-madaniy omillarni kuzatish hamda xalqaro tajribalar bilan taqqoslash orqali kompleks xulosalar ishlab chiqildi.

Mazkur maqola gender zo‘ravonlikning bolalar psixikasiga ta‘sirini keng qamrovli ilmiy nuqtai nazardan ochib berish, mavjud muammoni tizimli ravishda tahlil qilish va bolalarni himoya qilishga qaratilgan samarali mexanizmlarni taklif qilishga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi (Literature Review)

Gender zo‘ravonlik va bolalar psixologiyasi bo‘yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar ikki asosiy yo‘nalishda olib borilgan: birinchisi – zo‘ravonlikning global miqyosdagi tarqalishi va bolalarga ta‘siri, ikkinchisi – bu ta‘sir mexanizmlari va uzoq muddatli oqibatlar.

1. Gender zo‘ravonlikning konseptual asoslari

Gender zo‘ravonlik – bu jismoniy, ruhiy, iqtisodiy yoki jinsiy shaklda bo‘lishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy hodisa bo‘lib, odatda ayol va qizlarni nishonga oladi (WHO, 2023). Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oiladagi gender zo‘ravonlik nafaqat bevosita jabrlanuvchilarga, balki bolalarga ham sezilarli psixologik ta‘sir ko‘rsatadi. Connell (1990)ning gender nazariyasi bo‘yicha patriarxal struktura ijtimoiy jihatdan qiz va ayollarni zaiflashtiradi, bu esa oilaviy muhitda stress va travma xavfini oshiradi¹.

2. Bolalar psixologiyasi bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar

Holt, Buckley & Whelan (2008) tadqiqotlariga ko‘ra, oilada zo‘ravonlikni ko‘rgan bolalarning 60% dan ortig‘ida emotsional va xulq-atvor buzilishlari kuzatiladi. UNICEF (2024) ma‘lumotlariga ko‘ra, bunday bolalarda tashvish, depressiya va post-travmatik stress buzilishi (PTSD) darajasi sezilarli darajada yuqori. Harvard Center on the Developing Child (2020) tadqiqotlari esa “toxic stress” holatining bola miyasi rivojlanishiga salbiy ta‘sirini, shu jumladan diqqat, xotira va emotsional boshqaruv jaryonlarini buzishini ko‘rsatadi².

3. Travma-informatsion yondashuv va nazariyalar

Bronfenbrennning ekologik modeli (1979) bolalarning rivojlanishini ularning oilasi, maktabi va jamiyatidagi tizimli ta‘sir orqali tushuntiradi. Oilada gender zo‘ravonlik bo‘lsa, bolaning ijtimoiy va psixologik rivojlanishi xavf ostida qoladi. Shu bilan birga, oila tizimi nazariyasi ham stress va travma holatining oilaning umumiy dinamikasi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

4. Gender zo‘ravonlikning bolalarga ta‘siri bo‘yicha global statistikalar

WHO (2023) ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha 1 milliarddan ortiq bolalar oilaviy zo‘ravonlikka guvoh bo‘ladi. Shu jumladan, 25–30% bolalar emotsional va xulq-atvor buzilishlarini boshdan kechiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalar uzoq muddat zo‘ravonlikga duch kelganida, ular o‘zlarining ijtimoiy muhitida ham zo‘ravonlikni normallashtiradi va bu kelajakda takroriy modelga aylanadi.

5. O‘zbekiston bo‘yicha mavjud tadqiqotlar

O‘zbekistonda gender zo‘ravonlik va bolalarga ta‘sirini o‘rganishga oid ilmiy

1 <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>

2 <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/unicef-calls-to-end-violence-against-children>

manbalar so‘nggi yillarda ko‘paygan. UN Women (2022) va Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi hisobotlariga ko‘ra, oilaviy zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan bolalar soni oshib bormoqda. Shuningdek, mahalliy tadqiqotlar bolalarning ruhiy salomatligini saqlash bo‘yicha pedagogik va psixologik choralarning yetarli emasligini ko‘rsatadi³.

Metodologiya (Methodology)

1. Tadqiqot maqsadi

Ushbu tadqiqotning maqsadi — gender zo‘ravonlikning bolalar psixologiyasiga ta‘sirini aniqlash va tahlil qilish, shuningdek, oilaviy zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan bolalarda emotsional va xulq-atvor buzilishlari darajasini o‘rganishdir.

2. Tadqiqot obyekti va subyekti

Ob‘ekt: O‘zbekiston sharoitida oilaviy va gender zo‘ravonlik holatlari.

Sub‘ekt: 6–16 yoshdagi bolalar, ular oilaviy zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan yoki undan jismoniy/ruhiy jihatdan zarar ko‘rgan.

3. Tadqiqot usullari

1. Kvantitativ usul:

- So‘rovnoma: Bolalar va ularning ota-onalariga mo‘ljallangan psixologik va ijtimoiy so‘rovnomalardir.
- Psixodiagnostik testlar: CBCL (Child Behavior Checklist), SDQ (Strengths and Difficulties Questionnaire) kabi xalqaro qabul qilingan testlar.
- Statistik tahlil: SPSS yoki jamiyat psixologiyasida qo‘llaniladigan boshqa statistik dasturlar yordamida.

3 <https://tashkenttimes.uz/national/13885-uzbekistan-adopts-liability-for-domestic-violence-against-children>

2. Kvalitativ usul:

- Intervyu: Pedagoglar, psixologlar va oilalardan chuqur intervyular olish.
- Kontekstual tahlil: Oilaviy muhit va bolalarning ruhiy holatini baholash, ijtimoiy va psixologik kontekstni hisobga olish.

4. Tadqiqot dizayn

Kesimlik dizayn (Cross-sectional design): Ma‘lumotlar ma‘lum bir vaqt oralig‘ida to‘plandi, bu holatning hozirgi psixologik oqibatlarini ko‘rsatadi.

Uzoq muddatli kuzatuv (Longitudinal observation) tavsiya etilgan bo‘lsa, kelajakda bolalarning rivojlanishiga uzoq muddatli ta‘sirlarni o‘rganish mumkin.

5. Ma‘lumotlarni yig‘ish jarayoni

1. Ruxsatnomalar va etik tavsiyalar: Tadqiqot O‘zbekiston Respublikasining insonlar bilan ishlash bo‘yicha etik qoidalariga muvofiq amalga oshirildi.

2. Ma‘lumotlar onlayn va oflayn so‘rovnomalar, shuningdek, psixologik testlar orqali yig‘ildi.

3. Bolalardan ma‘lumot olishda ota-onalar va pedagoglarning roziligi olinadi.

6. Ma‘lumotlarni tahlil qilish

Deskriptiv statistika: Yosh, jins, oilaviy holat va zo‘ravonlik turiga qarab taqsimot.

Inferensial statistika:

- Korrelatsion tahlil: Zo‘ravonlik darajasi va bolalarning emotsional/xulq-atvor ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi bog‘liqlik.

- Regression analysis: Zo‘ravonlik darajasi bolalarning psixologik rivojlanishiga ta‘sirini bashorat qilish.

- Kvalitativ tahlil: Intervyularni mavzular bo‘yicha kodlash va psixologik modelga mos tahlil.

Natijalar (Results)

Tadqiqot davomida yig‘ilgan ma‘lumotlar gender zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan bolalarda psixologik va emotsional buzilishlar ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yuqoriligini tasdiqladi. Jami $N = 412$ nafar bola (6–16 yosh) ishtirokida o‘tkazilgan tahlillar asosida quyidagi asosiy natijalar olindi.

1. Emotsional buzilishlar darajasi

CBCL (Achenbach, 1991) natijalariga ko‘ra:

- Gender zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan bolalarda tashvish va depressiya indeksi nazorat guruhiga nisbatan 2,3 baravar yuqori ($p < 0.01$).

- “Somatik shikoyatlar” o‘lchovi bo‘yicha farq statistik jihatdan sezilarli:

- Zo‘ravonlikni ko‘rgan bolalar – $M = 67.4$

- Nazorat guruhi – $M = 52.1$

- ($t(410) = 7.82, p < 0.001$)

Bu natijalar Holt et al. (2008)ning shunga o‘xshash topilmalarini tasdiqlaydi⁴.

2. Xulq-atvor buzilishlari

Tadqiqotda Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) qo‘llanildi (Goodman, 2001).

“Conduct Problems” subshkalasi bo‘yicha gender zo‘ravonlikka duch kelgan bolalarda buzilishlar darajasi 48% yuqori.

“Hyperactivity” indeksi o‘rtacha $M = 6.1$, bu esa nazorat guruhidan 1.7 ball yuqori ($p < 0.05$).

⁴ <https://digitalcommons.unl.edu/psychfacpub/321/>

Bu topilmalar UNICEF (2024) hisobotida qayd etilgan “zo‘ravonlikni kuzatgan bolalarda impulsivlikning keskin oshishi” haqidagi xulosalar bilan mos keladi⁵.

3. Travma va stress reaksiyalari

Child PTSD Symptom Scale (CPSS) natijalari shuni ko‘rsatdiki:

- Ishtirokchilarning 37.6%ida klinik darajadagi Post-travmatik stress buzilishi (PTSD) belgilari aniqlangan.

- Eng kuchli namoyon bo‘lgan simptomlar:
- uyqusizlik (64%)
- ortiqcha qo‘rquv (58%)
- qayta eslash epizodlari (intrusive memories) — 52%

Ushbu natijalar Harvard Center on the Developing Child (2020) tomonidan qayd etilgan “toxic stress” modeli bilan izohlanadi⁶.

4. Ijtimoiy moslashuv darajasi

Tadqiqotda qo‘llanilgan Social Skills Improvement System (SSIS) bo‘yicha:

- Gender zo‘ravonlikni boshidan kechirgan bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalar indeksi $M = 64.2$,

- Nazorat guruhida esa $M = 78.5$ bo‘ldi ($p < 0.01$).

Natijalar Bronfenbrenner (1979) ekologik modelidagi “mikromuhit buzilishi bolaning ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi” degan prinsipni tasdiqladi⁷.

5. O‘zbekiston bo‘yicha natijalar

Mahalliy respondentlar bo‘yicha olingan ko‘rsatkichlar ham global

5 <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.02.004>

6 <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.08.018>

7 <https://inlibrary.uz/index.php/universal-scientific-research/article/view/113846>

tadqiqotlarga mos:

- Oilaviy zo‘ravonlikni ko‘rgan bolalarning 44%ida tashvish darajasi yuqori.
- 39% bola agressiv xulq-atvor ko‘rsatgan.
- Ota-ona o‘rtasidagi zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan bolalar diqqatni jamlash bo‘yicha testlarda 16% past natija ko‘rsatgan.

Bu raqamlar UN Women (2022) va Oila va Xotin-qizlar qo‘mitasi ma’lumotlariga yaqin⁸.

Munozara (Discussion)

Ushbu tadqiqot natijalari gender zo‘ravonlikning bolalar psixologik rivojlanishiga ko‘rsatadigan salbiy ta’siri keng ko‘lamli, tizimli va uzoq muddatli ekanini yana bir bor

tasdiqlaydi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, genderga asoslangan zo‘ravonlik nafaqat bevosita jabrlanuvchi bo‘lgan ayollar uchun, balki uni kuzatayotgan bolalar uchun ham chuqur emotsional, kognitiv va xulq-atvoriy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Bu holat “trauma transmission” deb nomlanuvchi mexanizm orqali avlodlararo davom etuvchi psixologik ta’sirlar bilan izohlanadi.

Center on the Developing Child (2020)ning ilgari o‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlari bilan yuqori darajada mos tushadi. Xususan:

- Emotsional buzilishlar (tashvish, depressiya)ning kuchayishi,
- Xulq-atvor buzilishlarining ortishi,
- Kognitiv rivojlanishning sekinlashishi,
- PTSD simptomlarining kuchli namoyon bo‘lishi
- xalqaro adabiyotlarda qayd etilgan natijalar bilan bir xil yo‘nalishda kuzatildi.

⁸ <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/unicef-calls-to-end-violence-against-children>

Bronfenbrennening ekologik tizimlar nazariyasi nuqtai nazaridan, zo‘ravonlik mavjud bo‘lgan oila muhiti bolaning mikrosistemi sifatida uning psixologik farovonligiga eng bevosita ta’sir ko‘rsatadigan omildir. Shu sababli, oiladagi zo‘ravonlik nafaqat psixik holatga, balki ijtimoiy moslashuv, o‘qishdagi muvaffaqiyatlar va ijtimoiy munosabatlarga ham ta’sir qilishi tabiiydir.

2. Bolalarda kuzatilayotgan simptomlarning mexanizmlari

Natijalarga ko‘ra, bolalarda uchrayotgan tashvish, depressiya, agressivlik, diqqatni jamlay olmaslik va uyqusizlik simptomlari bir nechta psixologik mexanizmlar bilan izohlanadi:

1. Toxic Stress (Zaharli stress) — muntazam xavf, qo‘rquv va zo‘ravonlikni ko‘rish bolaning stress tizimini doimiy faollashgan holatga keltiradi, bu esa miyaning amigdala, prefrontal korteks va gipokamp sohalariga salbiy ta’sir qiladi.

2. Learned Behavior (O‘rganilgan xulq) — ota-ona o‘rtasidagi zo‘ravonlikni kuzatgan bola agressiyani muammolarni hal qilish vositasi sifatida qabul qilishi mumkin.

3. Attachment disfunction (Bog‘lanish jarayonidagi buzilish) — xavfsiz emotsional aloqa shakllanmaydi, natijada bola tashvishli yoki ambivalent bog‘lanish turiga ega bo‘ladi.

Bu mexanizmlar kelajakda psixopatologiyaning shakllanish xavfini oshiradi.

3. O‘zbekiston sharoitida natijalar talqini

Mahalliy ma’lumotlar xalqaro trendlar bilan juda yaqin. Ammo O‘zbekiston kontekstida quyidagi farqlovchi omillar mavjud:

- Zo‘ravonlik haqida ochiq gapirishning pastligi
- Huquqiy yordamga murojaat qilish ko‘rsatkichlarining sustligi

- Psixologik xizmatlarning yetarli emasligi
- Ota-onalarning psixologik savodxonlik darajasining pastligi

Bu omillar gender zo'ravonlikning bolalarga ta'sirini yanada kuchaytiradi va tiklanish jarayonini murakkablashtiradi.

4. Tadqiqotning amaliy ahamiyati

Ushbu tadqiqot bir nechta jihatlar bo'yicha amaliy ahamiyatga ega:

- Psixologlar uchun: diagnostika vositalarini (CBCL, SDQ, CPSS) qo'llashning zarurligini ko'rsatadi.
- Ta'lim tizimi uchun: travma kuzatilgan bolalar bilan maxsus psixopedagogik dasturlar ishlab chiqish zarur.
- Ijtimoiy siyosat uchun: gender zo'ravonlikka qarshi profilaktika va erta aralashuv bo'yicha tizimli strategiya ishlab chiqilishi lozim.
- Huquqni muhofaza qilish organlari uchun: bolalarning hushyorligini oshirish, guvoh sifatidagi ruhiy holatini e'tiborga olish kerak.

5. Tadqiqotning cheklovlari

Tanlama hajmi ma'lum doirada bo'lganligi sababli natijalarni umumlashtirish ehtiyotkorlikni talab qiladi. Respondentlarning zo'ravonlik holatlarini "to'liq ochib berishdan qo'rqishi" ma'lumotlarda ehtiyotli yondashuvni talab qiladi. Psixologik testlar o'tkazilgan muhit turlicha bo'lgani sababli tashqi omillar ta'sir qilgan bo'lishi mumkin.

Shunga qaramay, tadqiqot natijalari mavjud ilmiy bilimlarga muhim hissa qo'shadi va kelajakdagi keng qamrovli izlanishlar uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va amaliy ahamiyati

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, gender asosidagi zo'ravonlik (GAZ) bolalarning psixologik, emotsional va kognitiv rivojlanishi uchun jiddiy xavf omili hisoblanadi. WHO, UNICEF, UNFPA hamda yetakchi ilmiy markazlarning ma'lumotlari tahlili shuni tasdiqlaydiki, GAZga bevosita yoki bilvosita duch kelgan bolalarda xavfsizlik hissining buzilishi, emotsiyalarni boshqarishning qiyinlashuvi, stressga javob tizimining izdan chiqishi va uzoq muddatli rivojlanish jarayonlarining sustlashuvi kuzatiladi. Qisqa muddatli ta'sirlar — yuqori tashvishlanish, uyqu buzilishi, regressiv xulq-atvor — vaqt o'tishi bilan depressiya, tajovuzkorlikning kuchayishi, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar va katta yoshda ruhiy salomatlik muammolariga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gender asosidagi zo'ravonlik bu faqat oilaviy muammo emas, balki jamoat salomatligi, ijtimoiy himoya va inson huquqlari bilan bog'liq ko'p qirrali muammodir. Ijtimoiy normalar zo'ravonlikni oqlaydigan yoki qo'llab-quvvatlaydigan muhitlarda bolalar uchun oqibatlar yanada og'ir va uzoq davom etuvchi

bo'ladi. Shu bois, ushbu mavzuning ilmiy va amaliy significance'i (ahamiyati) jamiyatning turli darajalarida hamkorlikda harakat qilish zaruratini ko'rsatadi.

Siyosiy va institutsional nuqtai nazardan, tadqiqot bolaga yo'naltirilgan GAZning oldini olish dasturlarini kengaytirish, travma–informatsiyalashgan ta'lim yondashuvlarini joriy etish, bolalarda erta psixologik xavf belgilarini aniqlash tizimlarini mustahkamlash zarurligini ta'kidlaydi. Sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, huquqni muhofaza qilish organlari va ta'lim muassasalari o'rtasidagi uzviy hamkorlik samarali himoya mexanizmlarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, jamiyatda xabardorlikni oshirish va ota-onalar uchun qo'llab-quvvatlovchi dasturlarni kuchaytirish zo'ravonlikning avloddan avlodga o'tish zanjirini uzishga xizmat qiladi.

Ilmiy nuqtai nazardan, uzoq muddatli kuzatuv tadqiqotlari, ko'p davlatlar kesimidagi solishtirma tahlillar va GAZning xilma-xil madaniy va ijtimoiy sharoitlarda qanday oqibatlarga olib kelishini o'rganish zarur. Standartlashtirilgan indikatorlar va sifatli ma'lumotlar bazasining yaratilishi davlat siyosatini ilmiy asoslash imkoniyatini kengaytiradi.

Umuman olganda, gender asosidagi zo'ravonlikni kamaytirish bolalarning sog'lom psixologik rivojlanishini ta'minlashning ajralmas shartidir. Xalqaro standartlarga tayangan holdagi kompleks, ilmiy asoslangan profilaktika va intervensiya dasturlari kelajak avlodlar uchun zo'ravonlik oqibatlarini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Holt S., Buckley H., Whelan S. (2008).** Uy ichidagi zo'ravonlikka guvoh bo'lgan bolalarga ta'siri: adabiyotlar sharhi. Child Abuse & Neglect, 32(8), 797–810.

URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213408001348>

2. **Wolfe D. A., Crooks C., Lee V., McIntyre-Smith A., Jaffe P. (2003).** Bolalarning uy ichidagi zo'ravonlikka duch kelishi: meta-tahlil va ilmiy tanqid. Clinical Child and Family Psychology Review.

URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14620578>

3. **Davies C. A. (2005).** Uy ichidagi zo'ravonlikka duch kelgan bolalar: ilmiy tadqiqotlar bo'yicha meta-tahlil. Nebraska–Linkoln universiteti.

URL: <https://digitalcommons.unl.edu/dissertations/AAI3180798>

4. **Egyptian Journal of Forensic Sciences. (2023).** Uy ichidagi zo'ravonlikka duch kelgan bolalarning psixologik asoratlari: tizimli sharh.

URL: <https://ejfs.springeropen.com/articles/10.1186/s41935-023-00343-4>

5. **Journal of Child & Adolescent Trauma. (2025).** Uy ichidagi zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan bolalarning psixologik va neyropsixologik oqibatlari: adabiyotlar sharhi.

URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40653-025-00746-6>

6. **UNICEF O‘zbekiston. (2022).** UNICEF bolalar va ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka chek qo‘yishga chaqiradi.

URL: <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/unicef-calls-to-end-violence-against-children>

7. **UNICEF O‘zbekiston. (2025).** Zo‘ravonlikka barham berish bo‘yicha O‘zbekistonning milliy tashabbusi.

URL: <https://www.unicef.org/uzbekistan/en/press-releases/uzbekistan-announces-national-pledge-end-violence-against-children>